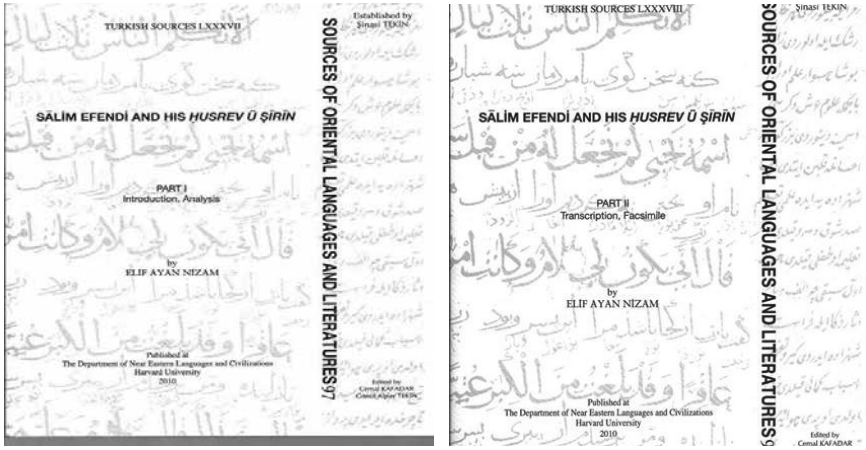

TANITIM VE DEĞERLENDİRME YAZILARI

HUSREV Ü ŞİRİN MESNEVİLERİNE YENİ BİR HALKA: SÂLİM EFENDİ'NİN HUSREV Ü ŞİRİN MESNEVİSİ

Elif AYAN NİZAM, *Sâlim Efendi and His Husrev ü Şîrin*, Harvard Üniversitesi, Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 2010, II Cilt (322+336).

Hiclâl DEMİR*

Edebiyatımıza İnan edebiyatından giren mesnevi nazım Şekli, kendi arasında kafiyeli beyitlerden oluŐması ve beyit sayısı bakımından herhangi bir kısıtlamaya bağlı olmaması nedeniyle dinî, tasavvufî, ahlaki, tarihî konular ile aşk hikâyelerinin anlatımında sıkça kullanılmıştır. *Leylâ vü Mecnûn*, *Yûsuf u Züleyhâ*, *Husrev ü Şîrin*, *Vâmık u Azrâ*, *Cemşid u Hurşid* gibi çift kahramanlı aşk hikâyeleri çok sevilmif, bu eserler tahkiye unsurları iğermesi nedeniyle toplumun hikâye dinleme ihtiyacını da karŐılamıŐtır.

Çift kahramanlı aşk hikâyelerinden biri olan *Husrev ü Şîrin*; *Ferhâd ü Şîrin* ve *Ferhâd-nâme* adlarıyla da anılmıŐtır. Eserde, Sâsânî hükümdarlarından Husrev Pervîz ile Ermen melikesinin yeğeni Şîrin arasındaki aşk macerası anlatılır. *Őehnâme*, *Taberî Tarihi* gibi kaynaklarda yer alan bu hikâyeyi mesnevi Őeklinde

*Yrd. Doç. Dr., Hitit Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: hiclaldemir@hitit.edu.tr.

ilk kez İran edebiyatının önemli şairlerinden Nizâmî yazmıştır. Türk edebiyatına Kutb'un Nizâmî'den yaptığı tercüme ile giren hikâye, sonraki yüzyıllarda pek çok şair tarafından yeniden ele alınmış, özellikle Şeyhî ve Ali Şîr Nevâî'nin mesnevilerinde söylemiş ustalığına erişilmiştir.

Türk edebiyatında *Husrev ü Şîrîn* mesnevisi yazan şairlerden biri de Sâlim Efendi'dir. Hayatı hakkında çok az bilgi bulunan Sâlim Efendi, 18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın başında yaşamıştır. Şairin H. 1215/ M. 1801'de yazdığı *Husrev ü Şîrîn* mesnevisi, Dr. Elif Ayan Nizam tarafından Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalında doktora tezi olarak hazırlanmış, bu çalışma daha sonra Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü tarafından yayımlanmıştır. İki cilt olarak basılan eserin birinci cildi mesnevinin incelemesine, ikinci cildi metnin çeviriyazısına ayrılmıştır. Birinci cilt, Giriş ve dört bölümden oluşur. Giriş'te *Husrev ü Şîrîn* hikâyesinin tarihi kökeni anlatılır. 1. Bölümde, İran ve Türk edebiyatında *Husrev ü Şîrîn* mesnevileri hakkında bilgi verilmiş, 2. Bölümde, Sâlim Efendi'nin hayatı ve eserleri tanıtılmıştır. Mesnevinin dış ve iç yapı özelliklerinin incelendiği 3. Bölümde ayrıca Nizâmî, Şeyhî ve Sâlim Efendi'nin *Husrev ü Şîrîn* mesnevileri; bölüm başlıkları, giriş, gelişme ve sonuç açısından karşılaştırılmıştır. 4. Bölümde metnin hazırlanmasında izlenen yol ve bölüm başlıkları yer alır. Mesnevinin çeviriyazılı metnin bulunduğu ikinci cildin sonuna Vatikan nüshasının tıpkıbasımı eklenmiştir.

Sâlim Efendi, *Husrev ü Şîrîn* mesnevisini III. Selim'e sunmuştur. Eserin biri Vatikan, diğeri Tahran Kütüphanesinde olmak üzere iki nüshası tespit edilmiş, tenkitli metnin hazırlanmasında Vatikan nüshası esas alınarak Tahran nüshası ile karşılaştırılmıştır.

Kaynaklarda Sâlim Efendi'nin edebî yönüne dair bilgi yoktur ancak mesnevinin Vatikan nüshasının başına İhyâ Efendi, Bahâr Efendi ve Refî'â Efendi tarafından yazılan ve Sâlim'in eserini ve şairliğini öven üç takriz, onun sanatı hakkında fikir vermektedir.

Mesnevîde bulunan 166 başlığın 16'sı tardiyye, 1'i tercî-i bend ve 1'i de kıt'a nazım şekli ile yazılmıştır. Kıt'a hariç eserin tamamında hezec bahrinin *mef'ûlû mefâ'îlûn fe'ûlûn* kalıbı kullanılmıştır. Eserde klasik mesnevîlerde bulunması gereken "giriş", "konunun işlendiği bölüm" ve "hâtîme" kısımları yer alır.

Dr. Elif Ayan Nizam, mesnevîdeki üslup özelliklerini belirlerken dilbilimden yararlanmış; âhenk unsurlarında vezin, kafiye, redif ve söz sanatlarının yanı sıra yinelemeler (sesbilgisel yinelemeler, biçimbirimsel yinelemeler, paralelizm) üzerinde de durmuştur.

Husrev ü Şîrin'in içerik incelemesine hikâyenin özeti ile başlanır. Nûşinrevân'ın oğlu olan Hürmüz, Medâyin tahtına geçtiğinde babası gibi ülkesini adaletle yönetir. Ancak bir vârisi yoktur ve bu duruma çok üzüldür. Sonunda Allah ona bir erkek evlat verir. Adını Husrev Pervîz koyarlar. Altı yaşına geldiğinde şehrin önemli âlimlerinden Büzürgümmîd'den dersler almaya başlayan Husrev, kısa sürede kendini geliştirir, at binmekte ve silah kullanmakta da ustalaşır. Husrev'in Şâvur adında akıllı, hoşsohbet ve çok güzel resimler çizen bir arkadaşı vardır. Şâvur, bir eğlence meclisinde Husrev'e, Ermen adlı bir şehre gittiğini, oranın şahı Mehîn Bânû'nun Şîrin adında periler kadar güzel bir yeğeni olduğunu söyler. Husrev, anlatılanlardan Şîrin'e âşık olur ve Şâvur'u durumu anlatması için Şîrin'e gönderir. Hikâyenin bundan sonraki kısmında iki âşığın önlerine çıkan engeller, bunların çözüme ulaşması ve sonunda kavuşmaları anlatılmaktadır. İncelemede, olayın özetinden sonra baş ve yardımcı kahramanlar ayrıntılı şekilde tanıtılmış; bakış açısı, zaman, mekân ve kullanılan anlatım teknikleri tespit edilmiştir.

Mesnevilerde bazı motiflerin tekrarlandığı görülür. Sâlim'in *Husrev ü Şîrin* mesnevisinde de yer alan "Çocuğu Olmayan Padişah" motifi bunlardan biridir. Çocuğu olmadığı için çok üzülen Hürmüz'ün Allah'ın izniyle bir oğlu dünyaya gelir. "Resimde Görüp Âşık Olma" motifine de mesnevilerde sıkça rastlanır. Genellikle resmi görüp âşık olan kadın kahramandır ancak Sâlim Efendi'nin eserinde Husrev, Şâvur'un anlatımıyla Şîrin'e âşık olur ve durumu anlatması için onu Şîrin'in yanına gönderir. Şâvur, bir ipeğin üzerine çizdiği Husrev'in resmini Şîrin'e çeşitli vesilelerle üç kez gösterir. Şîrin, ilk görüşte âşık olur. "Âşık Olunan Sevgilinin Aranması", "Rüya", "Mektuplaşma", "Kavuşma" motifleri de eserde yer almaktadır.

Husrev ü Şîrin'in inceleme kısmında "İnsan Kişiliğine Ait Değerler ve Duygular" başlığı altında mesnevide yer alan aşk, sabır, vefa (sadakat), açgözlülük, hırs, iftira, ikiyezlülük, intikam, kıskançlık, pişmanlık, şüphe gibi değer ve duygular açıklanmıştır. Yazar, toplumsal yaşamla ilgili unsurları da tespit etmiştir. Sosyal hayata dair bilgi veren bu unsurlardan bazıları şunlardır: eğitim, yıldızlardan fal bakma, ad koyma, okçuluk, saçı saçmak, savaş ve savaş araçları, avlanma, eğlence meclisleri, tûb u çevgân oyunu, kıyafetler, düğün alayı.

Çalışmanın önemli bölümlerinden biri, Sâlim Efendi'nin *Husrev ü Şîrin*'inin Nizâmî ve Şeyhî'nin eserleri ile karşılaştırılmasıdır. Bölüm başlıkları ile başlayan karşılaştırma tablo hâlinde verilmiş, daha sonra tespit edilen hususlar yorumlanmıştır. Buna göre, Nizâmî'nin eserini esas alan şairlerimiz hem ondan hem de

birbirlerinden bazı hususlarda ayrılmaktadır. Hikâyede görülen farklılıklara kitaptan birkaç örnek verelim:

“Nizâmî ve Şeyhî’de Hürmüz, çocuğunun olması için adaklar adar ve ihsanlarda bulunur. Sâlim’de ise adak konusu hiç yoktur. Allah dualarını kabul etmiş ve Hürmüz muradına ermiştir” (301).

“Nizâmî’de çocuğun isminin çok gürbüz olmasından ve daima kucaklarda gezdirilmesinden (per-âviz) dolayı Husrev-i Perviz konulduğu, Şeyhî’de sadece adının Husrev-i Perviz konulduğu, Sâlim’de ise Perviz ile Husrev konulduğu yazılıdır” (301).

“Sâlim, düğün töreninden sonra Husrev ve Şîrîn’in kavuştuğunu söyleyerek hikâyeyi bitirmektedir. Oysa Şeyhî ve Nizâmî’ye bakıldığında evlenmelerinden Husrev’in yaşlandığı döneme kadarki birçok konu da anlatılmaktadır” (305).

Türk edebiyatına Kutb’un Nizâmî’den yaptığı tercüme ile giren *Husrev ü Şîrîn* hikâyesi çok sevilmiş, sonraki yüzyıllarda pek çok şair tarafından yeniden ele alınmıştır. Dr. Elif Ayan Nizam’ın bu çalışmasıyla 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başında yaşadığı tahmin edilen Sâlim Efendi’nin *Husrev ü Şîrîn*’i de bu halkaya eklenmiştir. Eserin yayımlanması ile daha önce incelenmemiş bir *Husrev ü Şîrîn* mesnevisi tenkitli metin olarak hazırlanarak bilim dünyasına sunulmuştur. Çalışmada ayrıca Sâlim Efendi’nin mesnevisi, Nizâmî ve Şeyhî’nin eserleri ile karşılaştırılmıştır. Böylece Nizâmî’nin *Husrev ü Şîrîn* mesnevisinin Klasik Türk edebiyatının iki şairini nasıl etkilediğini tespit etme imkânı doğmuş, aynı konunun üç şairdeki yansımaları benzerlik ve farklılıklarıyla gözler önüne serilmiştir. Bu önemli çalışma, Klasik Türk edebiyatında *Husrev ü Şîrîn* incelemelerine yeni bir bakış açısı getirecektir.